

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Madatov Ilhom Yusup o'g'li

*Samarqand davlat universitetining Kattaqo'rg'on filiali, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa
doktori PhD, Samarqand, Uzbekistan
ilhommadatov09@umail.uz +99890 469 38 30*

OLIV TA'LIM MUASSALARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH: MUAMMO VA YECHIMLAR

Annotatsiya: Ushbu maqolada Inklyuziv ta'limning alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilganligi, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etilish kabi masalalarga qaratilgan. Shu nuqtai nazardan qaralgan mazkur maqola bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv ta'lim faoliyatiga tayyorlashda muhim didaktik vositalardan biri bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: adaptasiya, anomal bolalar, inklyuziv ta'lim, korreksiya, reabilitasiya, labdan o'qish, maxsus metodika.

РАЗВИТИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ВУЗАХ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация: В данной статье инклюзивное образование направлено на обеспечение равных возможностей обучения в образовательных учреждениях для всех обучающихся с учетом многообразия индивидуальных образовательных потребностей и возможностей, физических, психических, ориентированных на такие вопросы, как организация инклюзивного образования в образовательные организации для детей (физических лиц) с сенсорными или психическими отклонениями. С этой точки зрения данная статья служит одним из важных дидактических инструментов подготовки будущих учителей к инклюзивному образованию.

Ключевые слова: адаптация, аномальные дети, инклюзивное образование, коррекция, реабилитация, чтение по губам, специальная методика.

DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PROBLEMS AND SOLUTIONS

Abstract: In this article, Inclusive education is aimed at providing equal opportunities for learning in educational institutions for all learners, taking into account the diversity of individual educational needs and capabilities, physical, mental, focused on such issues as the organization of inclusive education in educational organizations for children (individuals) with sensory or mental disabilities. From this point of view, this article serves as one of the important didactic tools for preparing future teachers for inclusive education.

Key words: adaptation, abnormal children, inclusive education, correction, rehabilitation, lip reading, special methodology.

KIRISH

Bugungi ta'lim tizimi yoshlarni, kelajagimizning munosib vorislari sifatida tayyorlashni bosh maqsad qilib olgan. Bunda sog'lom yoshlar bilan bir qatorda imkoniyati cheklangan bolalarga ham bir xilda ta'lim berishga qaratilgan inklyuziv ta'limning me'yoriy-huquqiy asoslari va mazmunini ishlab chiqish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Bu borada, 2020-yil 23-sentyabr kuni O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida" Qonuni qabul qilinib, inklyuziv ta'lim ta'lim olish shakli sifatida belgilandi.

Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar (shaxslar) uchun ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'lim tashkil etilishidir.

Respublikamizda inklyuziv ta'limni takomillashtirish masalasi hukumatimizning ko'plab hujjatlarida, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning nutqlarida, ma'ruza va chiqishlarida, farmon va qarorlarida o'zining munosib aksini topgan. Xususan, imkoniyati cheklangan yoshlarga ta'lim berish sifatini oshirish hamda maqsadida turli ixtisoslik va yo'nalishlardagi bosma va audiokitoblarga bo'lgan ehtiyoj har olti oyda o'rganilib, shu asosda adabiyotlar ro'yxati shakllantirib borish, oliy ta'lim muassasalarining tegishli ixtisoslik va yo'nalishlari bo'yicha fanlardan audiomateriallar va Brayl alifbosi asosidagi adabiyotlarni chop etish tizimi yo'lga qo'yish bo'yicha qator vazifalar belgilab berilmoqda.

Ushbu muammolarning yechimi bevosita oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni inklyuziv ta'limning pedagogik psixologik qonuniyatlari, inklyuziv ta'limning mazmuni va tamoyillariga oid bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish zaruriyatiga bog'liq. Bu esa o'z navbatida ta'lim muassasalarining texnik jihozlanishini hamda bo'lajak o'qituvchilar uchun ularning nogironligi bo'lgan shaxslar bilan o'zaro munosabatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus o'quv kurslarini joriy qilish hamda ularning didaktik va metodik ta'minotini ishlab chiqishni taqozo etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning hozirgi davrida butun dunyoda sog'lom odamlar va sog'ligida muammolari bo'lgan shaxslar auditoriyada birgalikda ta'lim olish uchun innovatsion ta'lim platformalari asosida o'quv jarayoniga yangi texnologiyalarni tadbiiq etish va o'zlashtirish tendensiyalari kuzatilmoqda. Jahon ta'lim amaliyotida bu yo'nalish inklyuziv ta'lim deb ataladi, O'zbekiston Respublikasi o'quv jarayoni amaliyotiga xam inklyuziya kirib keldi. Alohida ehtiyojli bolalarni tarbiyalash mamlakatimizning asosiy vazifalaridan biridir. Bugun jamiyatimiz o'z oldiga maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, bu jarayonning barcha bo'g'inlarida ularning to'laqonli ta'lim olish imkoniyatini amalda qo'llash vazifasini qo'ygan. Bizning fikrimizcha, bu vazifani amalga oshirishning eng maqbul va samarali yo'nalishi aynan inklyuziv ta'limdir. Inklyuziv ta'lim - bu tirik organizm, tirik jarayon bo'lib, u o'qituvchilar va otaonalar tomonidan o'quv jarayoniga ijodiy yondashishni nazarda tutadi. Zero, har bir bola individual yondashuvni talab qiladi, har kim bilim olish va jamiyatda o'z qobiliyatini e'tirof etish huquqiga ega'dir.

Respublikamizda ushbu yo'nalishdagi ishlarning mavjud holatini ko'rib chiqish, shuningdek, inklyuziv ta'limni hayotga tatbiiq etish maqsadida mamlakatimizda inklyuziv ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir. Bugungi kunda O'zbekistonda 700 mingdan ortiq maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslar istiqomat qiladi, ularning 100 mingdan ortig'i 16 yoshgacha bo'lgan shaxslardir (Respublika Oliy Majlisi Senati ma'lumotlari bo'yicha). So'nggi yillarda respublikamizda maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarning huquq va majburiyatlarini mustahkamlashga qaratilgan normativ-huquqiy baza sohasida davlat darajasida qator ijobiy islohotlar amalga oshirildi. Jumladan:

1. 2020-yilda "Maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi qonun [2] qabul qilindi, unda maxsus tarbiyaga muhtojlarning uy-joy olishda imtiyoz va engilliklar, ta'lim olishi, ularni ish bilan ta'minlash, shuningdek

mavjud infratuzilma, axborot va davlat xizmatlaridan to'laqonli foydalanishlarini ta'minlash belgilangan.

2. 2021-yil 7-iyun kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasining O'RQ-695-sonli "Maxsus tarbiyaga muhtojlarning huquqlari to'g'risidagi konvensiyani ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi Qonunini (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) [3] imzoladi, unda quyidagilar ko'zda tutilgan: Maxsus tarbiyaga muhtojlarning huquqlari va maxsus tarbiyaga muhtojlar hayotining barcha jabhalarida boshqalar bilan teng huquqqa layoqatli ekanligini tan olish. Ushbu holatni hisobga olgan holda, tegishli sharoitlarda va qonun hujjatlariga muvofiq maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash va qarorlar qabul qilish mexanizmlaridan, shu jumladan maxsus tarbiyaga muhtojlarning muomala layoqatini cheklashdan foydalanish imkoniyatini ta'minlash bo'yicha tegishli choralar ko'rish nazarda tutilgan.

3. 2020-yil 13-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 4860-sonli "Alohida ta'limga muhtoj bolalarni o'qitish va tarbiyalash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilindi.

Qaror inklyuziv ta'lim tizimining normativ-huquqiy bazasini takomillashtirish, kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish mexanizmini yaratishni nazarda tutadi. Jumladan inklyuziv ta'lim tizimi uchun kadrlar malakasini oshirish; shuningdek, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash va inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarni maxsus qurilmalar (ko'tarish moslamalari, panduslar, panjaralar va boshqalar), zarur adabiyotlar, o'quv qurollari, turli kasb-hunar egalari uchun jihozlar va o'quv qurollari bilan ta'minlash nazarda tutilgan;

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrda "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-sonli farmoni qabul qilindi [5]. Ushbu xujjatning muhim bandlaridan biri aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini, xususan, maxsus tarbiyaga muhtojlarni oliy ta'lim bilan qamrab olishni kengaytirish nazarda tutilgan. Aytishimiz mumkinki, keyingi yillarda respublikamizda maxsus tarbiyaga muhtojlar huquqlarini himoya qilish borasida samarali ishlar amalga oshirildi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, amalda qonunlar, shuningdek, qabul qilingan qonunosti hujjatlarini amalga oshirish har doim ham yetarli darajada samarali bo'lavermaydi.

Darhaqiqat, qabul qilingan qonunlar va qonunosti hujjatlari maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni jamiyat hayotining barcha jabhalariga jalb etishga xizmat qilishi kerak, bu esa yangi O'zbekiston taraqqiyotining hozirgi bosqichida muhim ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Yuqoridagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan me'yorlarning hayotga tatbiq etilishi maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarning

mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotida ishtirok etishi, tegishli infratuzilma xizmatlaridan foydalanishi, tibbiy xizmat ko'rsatishi, ish bilan ta'minlanishi va erkin foydalanishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan. Yuqorida aytilganlarga asoslanib, tadqiqot mavzusining dolzarbligini hisobga olgan holda inkluziv ta'lim tizimini joriy etish bo'yicha ilmiy izlanishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. O'zbekiston Respublikasining inkluziv ta'limni rivojlantirish sohasidagi me'yoriy-huquqiy hujjatlari, dialektik va statistik metodlar, adabiyotlar va davriy nashrlar tahlili, shuningdek, o'rganishga shaxsiy-ijodiy yondashuv xizmat qildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Oliy o'quv yurtlarida inkluziv ta'limni rivojlantirish muammolari va yo'nalishlari Uilyam Seyts, D.Yusupov, F.Baqoeva va D. Muratovlar, S.V.Alekhin, O.I.Akimova, L.M.Shipitsyna, E.I.Kraineva, A.S.Pugachev, Z.J.Adilovalar o'z ilmiy-tadqiqotlarida izlanishlar olib borishgan. Muallif ushbu ilmiy-yadqiqot ishini tadqiq etishda O'zbekiston oliy o'quv yurtlarida inkluziv ta'limni rivojlantirishning bugungi holatini tahlil etish, mavjud muammolarni aniqlash, shuningdek, universitetda inkluzivlikni joriy etishni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishni maqsad qilgan.

O'zbekiston ta'lim muassasalarida inkluziv ta'lim amaliyoti Sovet Ittifoqi davridan boshlangan. Sovet ittifoqi davrida maxsus tarbiyaga muhtojlar ixtisoslashtirilgan o'quv yurtlarida tengdoshlaridan ajratilgan holda o'qigan. Bugungi kunda ilm-fan ancha oldinga ketdi, G'arb olimlarining ko'plab ilmiy va amaliy sinovdan o'tgan ilmiy tadqiqotlarida maxsus tarbiyaga muhtojlarni o'qitishda eng katta samaraga ularning tengdoshlari bilan guruhda birgalikda o'qishga erishilishi isbotlangan. Birlashgan Millatlar Tashkilotining statistik ma'lumotlariga ko'ra, dunyo aholisining 15 foizi jismoniy yoki aqliy rivojlanishida nuqsonlarga ega va shunga mos ravishda maxsus tarbiyaga muhtojlar sifatida ro'yxatga olingan. Shuni ta'kidlash kerakki, bu ko'rsatkich yildan-yilga ortib bormoqda, bu asosan atrof-muhitning yomonlashishi va normal turmush tarzining buzilishi bilan bog'liq va barcha maxsus tarbiyaga muhtojlarning 80 foizi rivojlanayotgan mamlakatlar xissasiga to'g'ri kelayotganligi bu mamlakatlar uchun to'g'ridan-to'g'ri ogohlantiruvchi chaqiriqdir. Ushbu mamlakatlar hukumatlari bunday toifadagi shaxslarni jamiyatda to'liq hayotga moslashtirish bo'yicha shoshilinch choralar ko'rishlari talab etiladi. 2022-yil yakuni bo'yicha O'zbekiston Respublikasi aholisi soni 36 million kishiga yetdi, ularning 60 foizini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etadi. Respublika statistik ma'lumotlariga ko'ra, Respublikada rasmiy ro'yxatga olingan maxsus tarbiyaga muhtojlar mamlakat umumiy aholisining 2,1 foizini tashkil qiladi. Ammo bu ko'rsatkich mamlakat aholisini ro'yxatga olishning yo'qligi sababli juda buzib ko'rsatilgan bo'lishi mumkin. O'zbekiston mustaqillikka erishgan 1991-yildan beri aholini ro'yxatga olish

o‘tkazilmagan; birinchi aholini ro‘yxatga olish 2023-yilga rejalashtirilgan biroq, Davlat statistika qo‘mitasi maxsus tarbiyaga muhtojlik bo‘yicha Vashington guruhi tomonidan tavsiya etilgan aholini ro‘yxatga olishda maxsus tarbiyaga muhtojlik bo‘yicha savollarni o‘z ichiga olmaydi, chunki maxsus tarbiyaga muhtojlikni aniqlashda mablag‘ va tajriba etishmaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O‘zbekiston Respublikasida fan, ta’lim va ishlab chiqish integratsiyasi tamoyilini amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev rahnamoligida oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Mazkur konsepsiyaning maqsadi oliy ta’lim sohasida ilg‘or xorijiy tajriba asosida raqobatbardosh yuqori malakali kadrlar tayyorlashni davom ettirgan holda islohotlarni chuqurlashtirishdan iboratdir. Mazkur konsepsiyasida inklyuziv ta’lim asoslarini joriy etish va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Jumladan:

- imkoniyati cheklangan o‘quvchilarga ko‘rsatilayotgan ta’lim xizmatlari turlarini ko‘paytirish va sifatini oshirish;
- ta’limda inklyuziv jarayonlarni keng rivojlantirish, adaptiv texnologiyalarni joriy etish;
- talabalar turar joylari va oliy o‘quv yurtlari binolarida imkoniyati cheklangan talabalar uchun qo‘shimcha shart-sharoitlar yaratish;
- ta’lim muassasalarini ushbu toifadagi o‘quvchilarni zarur adabiyot va o‘quv-metodik qo‘llanmalar bilan ta’minlash, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamdagi o‘quvchilarini moddiy rag‘batlantirish va qo‘llab-quvvatlash choralarini ko‘rish.

2017-yil 1-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Maxsus tarbiyaga muhtojligi bo‘lgan shaxslarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoni [7] e’lon qilingan bo‘lib, unga ko‘ra maxsus tarbiyaga muhtojligi bo‘lgan shaxslarga universitetga kirishda bir qator imtiyozlar berildi.

Xususan, 2018–2019-o‘quv yilidan boshlab I va II guruh maxsus tarbiyaga muhtojlariga mamlakatimiz milliy oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga kirish uchun qo‘shimcha 2 foizli kvota ajratildi. Shu bilan birga, maxsus tarbiyaga muhtojligi bo‘lgan shaxslarning oliy ta’lim tizimiga kirishi uchun kirish imtihonlarida to‘plangan minimal ball ham 56,7 ballga (eng yuqori mumkin bo‘lgan 189 ballning 30 foizi) tushirildi. Biroq, maxsus tarbiyaga muhtojligi bo‘lgan shaxslarni oliy o‘quv yurtlariga qabul qilishda mavjud imtiyozlarga qaramay, ushbu toifadagi shaxslarning oliy o‘quv yurtlariga qabul qilish ulushi ancha past bo‘lib qolmoqda va bu, birinchi navbatda, mamlakatdagi aksariyat universitetlarning ushbu shaxslarni tayyorlashga tayyor

emasligi bilan bog'liq. Maxsus tarbiyaga muhtojlar uchun qulay muhitning yo'qligi oliy o'quv yurtlari tomonidan bunday toifadagi shaxslarni ajratish va kamsitishni keltirib chiqaradi. Universitetlarda maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun qulay muhitning yo'qligi, birinchi navbatda, quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

- Binolar arxitekturasi va binolarga tutashgan inshootlar infratuzilmasi maxsus tarbiyaga muhtojligi bor shaxslarni o'qitishga moslashmagan;

- O'zbekistondagi aksariyat oliy o'quv yurtlarining o'quv binolari to'rt qavat va undan yuqoridir, ammo mintaqaviy kesimda o'rganadigan bo'lsak, ularning ko'pchiligida liftlar yo'q, borlarda esa lift ishlamaydi yoki ta'mirlashga muxtoj, bu o'z navbatida tayanch-harakat tizimida nuqsoni bo'lgan maxsus tarbiyaga muhtojlarni bino bo'ylab harakatlanishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi;

- Mamlakat oliy o'quv yurtlariga qabul kvotalari keskin oshishi munosabati bilan ko'pchilik universitetlar o'quv xonalari fondining yetishmasligiga duch kelmoqda, buning natijasida dars jadvalini har bir juftlik kesimida tartiblash va guruh talabalarning darslarini o'tkazish uchun auditoriyani o'zgartirishga to'g'ri keladi, bu har bir juftlik darslarini turli qavatlarda joylashgan turli auditoriyalarda o'qitishga sabab bo'lmoqda. Bunday holda, baland zinapoyalar va panduslarning yo'qligi maxsus tarbiyaga muhtojlar aravachasidagi talabalar uchun binoga kirish va harakatlanish uchun jiddiy to'siqdir;

- Respublikamizning ko'pgina oliy o'quv yurtlarida maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni o'qitish uchun mo'ljallangan maxsus o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarning yetishmasligi yoki yo'qligi;

- O'zbekistonda inklyuziv ta'limning o'ta jiddiy muammosi - bu ta'lim muassasalarining yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanmaganligidir;

- Respublikamizdagi ko'plab oliy o'quv yurtlarining umumiy foydalanish joylari (oshxona, kutubxona, hojatxona) maxsus tarbiyaga muhtojlar ehtiyojlariga moslashtirilmagan, maxsus jihozlar bilan jihozlanmagan, bu esa imkoniyati cheklangan talabalarning ushbu joylardan foydalanishini qiyinlashtiradi;

- Mamlakat oliy o'quv yurtlari professor-o'qituvchilarining aksariyati maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni o'qitish bo'yicha maxsus malakaga ega emas; Bugungi kunda ko'plab maxsus tarbiyaga muhtojlar uchun universitet ta'limi nafaqat tegishli bilimlarni egallash, balki hayotiy va ijtimoiy ko'nikmalarni egallashdan iborat bo'lishi kerak, o'z navbatida oliy ta'lim muassalari buni taqdim etishga tayyor bo'lishi kerak. Shu munosabat bilan, inklyuziv ta'limni yanada rivojlantirish, ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash O'zbekiston Respublikasi hukumatining ustuvor vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilishi va belgilangan vazifalarni to'liq amalga oshirish uchun barcha sharoitlarni yaratish zarur deb

hisoblaymiz. Aytish joizki, mazkur yoʻnalishda qator ijobiy tendentsiyalar kuzatilmoqda, ularning asosiysi mamlakatimizda inklyuziv taʼlimni rivojlantirishga qaratilgan islohotlarni chuqurlashtirish boʻyicha hukumatning amaliy harakatlarida namoyon boʻlmoqda. Xususan: Osiyo taraqqiyot bankining jalb qilingan mablagʻlari hisobidan mamlakatimizda inklyuziv taʼlimni rivojlantirish loyihasi amalga oshirilmoqda, “Mehribonlik” ixtisoslashtirilgan maktab-internatlari va Mehribonlik uylarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash boʻyicha loyihalar ishlab chiqilib, amalga oshirilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasida inklyuziv taʼlimni rivojlantirish, maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarning huquq va erkinliklarini qoʻllab-quvvatlash muammosi 2022–2026-yillarda Oʻzbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasida ham oʻz ifodasini topgan. Xususan, “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish” nomli 4-ustuvor yonalish “Maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarni qoʻllab-quvvatlashning samarali tizimini shakllantirish, ularning hayot sifati va darajasini oshirish” nomli 66-maqsadida bevosita mamlakatimizda maxsus tarbiyaga muhtojlarning yashash huquqlarini himoya qilish va amalga oshirish nazarda tutilgan. 2021-yil 3-dekabr Xalqaro maxsus tarbiyaga muhtojlar kuni munosabati bilan Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev: “Aholining eng ijtimoiy himoyaga muhtoj toifasi – maxsus tarbiyaga muhtojlar bilan olib borayotgan ishlarimizni tanqidiy baholagan holda, biz ular hech qachon oʻzini yolgiz his qilmasliklari, davlat va xoʻjalik hayotida faol ishtirok etishlari uchun barcha kuch va imkoniyatlarni safarbar etishda davom etamiz”, – deb taʼkidlab oʻtdilar. Bu Oʻzbekiston rahbariyatining maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarni huquqiy himoyasiga, ularning erkinliklari, shuningdek, mamlakatimizda inklyuziv taʼlim tizimini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga katta eʼtibor qaratayotganidan dalolat beradi. Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, biz mamlakatimizda maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarning toʻlaqonli turmush tarzini olib borishlariga, faol hayot kechirishlariga, jamiyatning iqtisodiy va siyosiy hayotida ishtirok etishlari, shuningdek fuqarolik majburiyatlarini bajarishga koʻmaklashuvchi mamlakatimizda inklyuzivlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan siyosatni zamonaviy voqelikdan kelib chiqqan xolda dolzarb va muxim deb xisoblaymiz. Xulosa va takliflar: Oʻzbekiston Respublikasini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning hozirgi voqeliklarida maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarning taʼlim olish imkoniyatlarini amalga oshirishni hisobga olgan holda respublikada inkluziv taʼlim tizimi oʻzining shakllanish bosqichida boʻlib, davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlanishi zarur.

Oʻzbekistonda maxsus tarbiyaga muhtojligi boʻlgan shaxslarning yashashi, taʼlim olishi uchun sharoit yaratish boʻyicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda,

bunday toifadagi shaxslarning yanada rivojlanishi uchun shartsharoit yaratish bo'yicha qonunchilik bazasi yaratilgan. Jumladan: 2020–2025- yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi qabul qilindi. Bundan tashqari, mamlakatimiz Prezidenti tomonidan maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash tizimini yaratish, ularning hayot sifati va darajasini oshirishga qaratilgan 2022- 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirish strategiyasi tasdiqlandi. O'zbekistonda oliy ta'lim tizimida inklyuzivlikni shakllantirish va joriy etish borasida erishilgan yutuqlarga qaramay, inklyuziv ta'lim shakli uchun professor-o'qituvchilar tarkibini tayyorlashning yetarli darajada emasligi, binolarning arxitektura-muhandislik infratuzilmasi maxsus tarbiyaga muhtojlar talablariga javob bermaydi, shuningdek, inklyuziv ta'limga moslashtirilgan maxsus o'quv dasturlarining yo'qligi kabi qator muammolar aniqlandi. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida ta'limning inklyuziv shaklini rivojlantirish va samarali tatbiq etish maqsadida, bizning fikrimizcha, quyidagi vazifalarni hal etish maqsadga muvofiq bo'ladi:

→ BMTning maxsus tarbiyaga muhtojlar huquqlari to'g'risidagi konvensiya qoidalari va tamoyillariga muvofiq ta'limning inklyuziv modelining huquqiy asoslarini takomillashtirish; umume'tirof etilgan xalqaro ta'riflar va vositalar asosida maxsus tarbiyaga muhtojlar bilan bog'liq statistika va ma'lumotlarni yig'ish tizimini uyg'unlashtirish;

→ yangi bino va inshootlarni qurish va mavjudlarini rekonstruksiya qilishda ularni maxsus tarbiyaga muhtojlarning ehtiyojlari va talablariga moslashtirish;

→ ta'limning inklyuziv modelida bevosita ishtirok etuvchi pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini takomillashtirish;

→ Respublika va alohida hududlarning imkoniyatlaridan kelib chiqib, maxsus tarbiyaga muhtojlarga g'amxo'rlik ko'rsatish va ularni rehabilitatsiya qilish dasturlarini amalga oshirish bo'yicha ijtimoiy xizmatlarning faol ishtirokida inklyuziv ta'limning hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalarini monitoring qilish tizimini shakllantirish, xalqaro standartlar va me'yorlarga muvofiq o'qitish va ishga joylashtirish.

XULOSA

O'ylaymizki, mazkur tavsiyalarning amalga oshirilishi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha isloh qilish konsepsiyasida nazarda tutilgan maqsadlarga erishish hamda ta'lim muassasalariga inklyuziv ta'limni samarali integratsiyalash, moslashtirish va rivojlantirish bo'yicha islohotlarni amalga oshirishga xizmat qiladi.

Mavjud bo'lgan muammolar bilan bir qatorda uni yechimi ham asta-sekin hal qilinmoqda. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim strategiyasini

rivojlantirish ko'p muddatli vaqtni talab qiladi. Bu ta'limni rivojlantirish uchun uni tatbiq qilishga bosqichma-bosqich kompleks yondashuvni amalga oshirish kerak. Inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati, mutaxassislarning fikri bo'yicha imkoniyati cheklangan bolalarni qayerga borib o'qishiga va inklyuziv ta'lim dasturiga bog'liq. Eng avvalo inklyuziv ta'lim davlat ishi bo'lishi kerak, chunki ta'lim olishga imkoniyati bo'lmagan alohida ehtiyojli shaxslar iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jarayondan tushib qoladilar. Hukumat ularga tenglik imkoniyatini ta'minlashi kerak. Shuni aytish joizki inklyuziv ta'lim maxsus tarbiyaga muhtojlar uchun zarur. Qancha qancha inklyuziv ta'lim olgan maxsus tarbiyaga muhtojlar orasidan iqtidorli, yaxshi mutaxassislar yetishib chiqqan. Inklyuziv ta'limga o'tish masalasi O'zbekistonda ratifikasiya qilingan bolalar huquqlari va maxsus tarbiyaga muhtojlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyaga asoslanadi. Ammo inklyuziv ta'limga o'tishga, bunday yondashuv uchun nafaqat mos keladigan huquqiy bazani yaratish va shuningdek zarur bulgan sharoitlarni yaratishga kadrlarni tayyorlash maxsus tarbiyaga muhtojlarni kasbiy rehabilitasiyasini ta'minlash, jamiyatni to'g'ri va ijobiy fikrlashiga, davlat ta'lim standartlarini moslashtirish va tasdiqlatish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni (2023-yil 23-sentyabr qabul qilingan). - <https://lex.uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasining qonuni "Maxsus tarbiyaga muhtojligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida" 2020-yil 15-oktabr, O'RQ-641-son. <https://lex.uz/ru/docs/5049549>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida" 2022-yil 28-yanvar, PF–60- son. <https://lex.uz/docs/5841077>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019-yil 8-oktabr, PF–5847-son. <https://lex.uz/ru/docs/4545887>
5. Madatov I.Y., Inklyuziv ta'lim, darslik, Toshkent., "Best-Publish" nashriyoti, 2024, 240 b.
6. Shomaxmudova R., Berdiyeva A. Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta'limda o'qitish uslublari // Uslubiy tavsiyanoma. – ISHONCH MARKAZ SERVIS, 2008.
7. Shomaxmudova R.Sh. Maxsus va inklyuziv ta'lim xalqaro va milliy tajribalar. O'quv uslubiy qo'lanma. – Toshkent, 2011.